

INHOUD

- Advertenties.
- Naamverklaring Wechelse velden en wegen
- Herkomst dialectische woorden.
- De ijsheiligen zijn op komst.
- Algemeen.

Heemkundige Kring V.Z.W. "Norbert de Vrijter" Lille

Rek.nr 954-7353871-55
"Norbert de Vrijter" V.Z.W.
p.a. Jos Aerts, Boskant 17
2275 Lille

Afgiftekantoor 2275 Lille

M E D E D E L I N G

- **Start opgravingen Poederlee 4/5/96.**
- **Reis heemkundige kring 31/8/96**

**DRIEMAANDELIJKS CONTACTBLAD
VAN DE HEEMKUNDIGE KRING
"Norbert de Vrijter"**

**Dertiende jaargang nr 52
Mei '96.**

insert-reklame

Velden en wegen vertellen over Wechels verre verleden.

=====

1. Wechelderzande, sinds wanneer?

In 1190 werd het Wechelderzande van nu Wechele(o) geschreven. Dat is de oudst geattesteerde vorm. Hiervan werd met de toevoeging van het element - zand een -er - afleiding gevormd ---->Wechelerzande. Dit was ±1617. Wichelrezande en Wechelrezande werden ook teruggevonden omstreeks 1500. Sedert 1836 is het met invoeging van - d - algemeen Wechelderzande geworden.

2. Naamsverklaring.

Voor de naam van ons dorp werd er weinig verklaring gegeven. Men suggereerde een mogelijk verband tussen Wechel en wichelarij (toverij). Maar anderen sluiten direct deze verklaring uit. Een andere hypothese zit in -el de verdofte vorm van lo, "bos", en in het eerste lid "wig" - wegge of "baan", hetgeen de betekenis geeft van "weg door het bos". Ook deze uitleg biedt weinig houvast.

Aannemelijker is de verklaring "bos op de glooiing" met als tweede lid "lo"- "bos" en als eerste het Indogermaanse "wegh"- "glooiend". Het tweede lid is lo - bos, zodat de naam Wechel in relatie staat tot de vroegere bosbegroeiing, zoals talrijke andere Kempische nederzettingen. Wat het eerste lid betreft denken we concreet aan de jeneverboom.

De nederzetting, oorspronkelijk een terreinnaam, bevat ongetwijfeld de naam van de jeneverbes, resp. struik = "wachel-wechel".

Wechel zou een verholen samenstelling zijn van "jeneverbesboom" (wachel) en "lo"= "bos op zandige bodem". Daar het element lo in deze positie verdoft is to -el, is een ontwikkeling van wechel - lo tot wechel(o) zeer aannemelijk.

Wechelderzande ligt op een verhevenheid die zelf niet wordt bevoeid, maar waaruit enkele kleine beken ontspringen. Ten oosten van de oude nederzetting zijn er omvangrijke denaanplantingen (vroeger heide). Deze beschouwingen werden gemaakt door Dr. J. Molemand en J. Burny in het artikel "De jeneverstruik in de Kempen en de naam Wechelderzande;" (1)

3. Verklaring van streek- en grondnamen.

Wechel is niet zomaar ineens ontstaan. Het heeft in de loop van vele eeuwen in het landschap vorm gekregen. De namen van onze gehuchten, straten, veldwegen, waterlopen, akkers, beemden, heiden en bossen zijn gewoonlijk heel oud. Dikwijls bevatten zij heel wat informatie over het ontstaan en groei van de nederzetting. Heel wat namen gaan terug op begrippen die veel voorkomen.

a. Akker:

Akker is een Germaans woord dat door de Franken werd meegebracht en waarmee aanvankelijk het land werd bedoeld dat de dorpingen in gemeenschap bebouwden. Het was gewoonlijk een uitgestrekt, aaneengesloten stuk bouwland dat gemeenschappelijk bezit was.

Zo hebben we in Wechel: Zandakker,
Kappelakker,
Septakker,
Beulick akker, en de straatnaam
Akkerpad.

b. Blok:

De eerste akkers waren gemeenschappelijk bezit. Later ontstonden de privé-eigendommen die men afsloot of "belook". Zo'n stukken noemt men een "blok" of "bleuk". Door verwisseling van medeklinker wordt dat beulk.

Onder "groot blok" verstond men dan de gemeenschappelijke akkers die afgesloten waren.

De Wechelse Beulk kan een afgesloten stuk grond geweest zijn. Blokken, dat nu wat van het woongebied weggelegen is, kan ooit wel woonkern geweest zijn. Het is zo dat wat door onze voorouders tot stand kwam, ook weer grondig gewijzigd kan worden.

Het landschap met woonkern, werd onophoudelijk vervormd in de loop van vele geslachten.

Het afsluiten van zo'n grond gebeurde meestal met grachten of opgeschoten wallen, vandaar de namen die op -schot of -schoot eindigen. Houten afsluitingen waren zeldzaam want hout was schaars. De Wechelse bossen werden eerst in de 18de en 19de eeuw aangeplant op de heidegronden. Bij de kerk van Vosselaar ligt een pionier begraven, Adriaan Ghijs (1676), die de mastbossen kweekte voor de bebossing van het Grotenhoutbos in de Kempen. (2)

In Wechel kennen we wel Wetschot dat in de buurt van Blokken voorkomt. Ook Blommerschot is ons bekend.

c. Broek:

Een broek is meestal een moerassig gebied en daarom vroeger meestal in gemeenschappelijk bezit voor het steken van klot (brandstof). Het is de laag onder de turflaag en het zijn afgestorven moerasplanten. Maar de betekenis van broek evolueerde en broek betekende later hooiland, zodat broek en beemd weinig betekenisverschil hadden.

Zo is er in Wechel: Molenbroek,
Streebroeck,
Beemden-achter-den-Beulk,
Wolfbeemden.

Wat het laatste betreft, daarvan kan het eerste lid teruggaan op "wolf" in de betekenis dat er op deze gronden wolven voorkwamen ofgevangen geweest zijn. Tot in de 18de eeuw kwamen ze regelmatig voor in de Kempen.

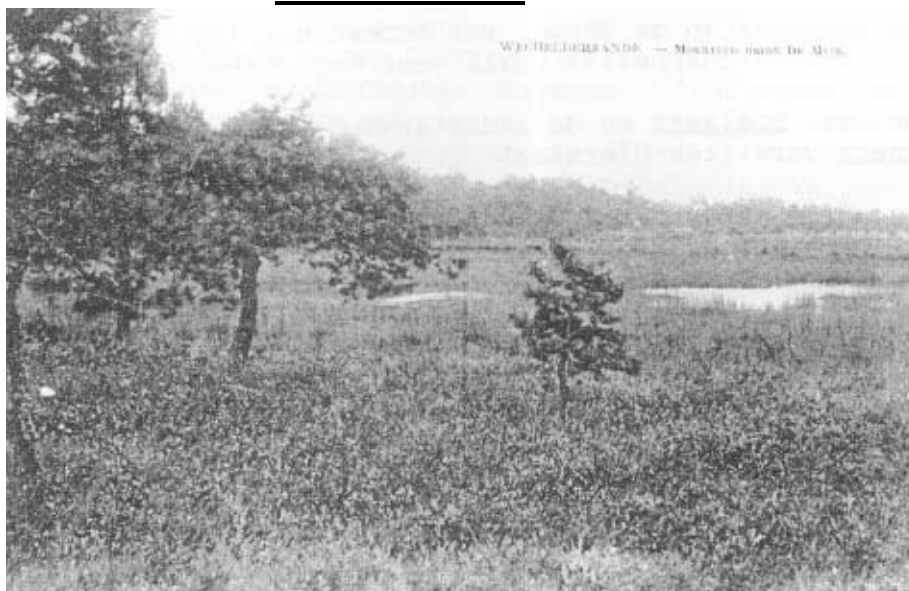
d. Dries:

Soms wordt het woord "dries" gebruikt om een stuk weide of "groes" (Groesaard - Lille) in privé-bezit aan te duiden, dat vlakbij het woonhuis ligt vb huisdries of schaapsdries. De jongste betekenis van dries is een vruchtbaar stuk grond waarop "veeleisende" gewassen kunnen geteeld worden. Wechel bezit op de kadasterplans slechts één naam die hierop terug wijst nl. Borchtdriesen. (Is dries een te vruchtbare grond voor het Wechel uit een ver verleden?)

e. Heide:

Dries komt zelden voor in de Wechelse plaatsnamen, maar zoveel te meer stuiten we op de "heyde". De betekenis ligt voor de hand.

We sommen op: Heyde,
Kerkeheyde,
Polderheyde,
Berseghemheyde,
Brantheyde,
Vorselaerheyde,
Moereindheyde.

In dezelfde orde ligt: Zand,
Achter Zand,
Zandakker.

f. Hof:

Oorspronkelijk bedoelde men met hof een stuk grond dat groot genoeg was om één gezin op te onderhouden, zonder dat het bebouwd was met een woning.

Hof in de betekenis van een grote boerderij en van een herenwoning (Hof d'Intere) dateert pas van veel later. Pas in de 16de eeuw wordt met hoeve geen stuk land meer bedoeld maar alleen nog een boerderij.

In Wechel kennen we Boonhof, nu de naam van een wijk, maar oorspronkelijk ook een grondnaam.

Op het eerste gezicht wijst dit woord op een hof waar bonen gewonnen werden. Boon is echter heel dikwijls de verbastering van "borne"——> bron of put. Meestal ging het over een bron in een weiland gelegen.

g. -Laar:

Dit was oorspronkelijk een stuk onbebouwde gemeenschapsgrond (heide, wei) waar iedereen vrij hout mocht sprokkelen of vee laten grazen. De verbastering van het woord tot -leer kan de oorsprong zijn van Bisseleer, waarvan het eerste lid kan verwijzen naar biezén of biezegras.

h. -Aard:

Een aard betekent in de Kempen een onbewoonen stuk heide of woeste grond, in gemeenschappelijk bezit voor het steken van turf of het hoeden van vee.

De straatnaam Boelaert en de kadastranaam Den Aert, Heiligenaert en Willaert verwijzen hiernaar.

Willaert wordt ook verbasterd tot wildert. Dit is een wild begroeid, onvruchtbaar stuk grond, heide of moerassig gebied.

9. Wechelderzande R. Snieters wandelweg

i. Horst, hurst:

Alweer woest struikgewas. Het is op het Wechelse grondgebied terug te vinden onder de benaming Huerst.

j. -Eynde:

-Eynde verwijst meestal naar een grens, een einde. Bij uitbreiding is het ook grensstreek geworden.

De grondnaam Moereind, tevens ook straatnaam, kan gezien worden als de streek grenzend aan Vorselaar. Het eerste lid moer- is ook terug te vinden in de grensstreek met Frankrijk nl. De Moeren.

Het woord moer verwijst naar een lager gelegen stuk grond. Heeft "moeras" er iets mee te maken!

4. Familienamen afgeleid van eerdervermelde grondnamen.

Laat ons even stilstaan bij de familienamen afgeleid van de eerder opgesomde kernwoorden. Deze familienamen zijn in de ganse Kempen terug te vinden, maar in Wechel dragen heel wat mensen die naam.

- Akker : Van Akker, Van den Akker, Ackermans, Van (Els)acker.

- Blok : Blockhuys, Blockx.

- Bleuk : Bleuckens, Van den Bulck.

- Schot : Van der Schoot, Verschote.

- Broek : Van den Broeck, Broeckx, Broeckmans.

- Dries : Van den Drieschen, Dries, Driesen(s).

Deze laatste kunnen ook patronymicale namen zijn afgeleid van Andries.

- Heyde : Van der Heyde(n), Verheyen, verheyden.
Van Hooghten?

Vandesande, Vansandt?

- Hof : Van Hove, Vanhoof, Van Broeckhoven, Verhoeven.

- Laar : Van Laer, Laermans.

- Aard : Van Aert, Goolaert(s).

- Eynde : Van Eynde, Vaneyndt, Van den Eynde, Van Eyndhout.

Duidelijk is hier ook dat namen ingeleid door "van" duidelijk plaatsnamen zijn. Het tweede lid "mans" verwijst daar eveneens naar.

5. Besluit.

De benaming van de streek- en grondnamen slaat volledig terug op de magere zandgrond waaraan Wechel zo "rijk" is.

Moereynde en het aangrenzende Borchtdriesen zijn de interessantste gronden voor Wechel. Het volkse rijmpje:

"Wechelderzande, hoge landen,

hoge schuren,
maar niets om binnen te vueren"

en "Als 't regent in april
dan is 't goed voor Wechel en Lil"
spotten met de dorre zandgronden, die weinig weelde brachten
aan de schaarse bevolking van dit kleine woongebied. e Wechelaar
draagt de arme grond waarop hij woont zelfs mee in de spotnaam:
"Zandfluitier", een zangvogel die de zandgronden opzoekt.
Dat ze er nog fier op zijn is een feit. Het parochiecentrum
noemden ze zo en de bloeiende scoutsgroep van hier ter plaatse
noemt zich "Zandlopers".

Rosette Dillen.

-
- (1) Dr J. Molemans - J. Burny, "De jeneverstruik in de Kempen"
Taxandria - 1984 - LVI 3-4.
(2) F. Prims, De heide en hare bebossching in de geschiedenis,
in de Kempische Landschapsgeschiedenis.
Antwerpen 1937, p. 27-37.

Geraadpleegde werken:

- J. Aerts en J. Willems, Lille, het croatendorp.
- A. Koyen, Tielen, mijne vriend.
Gemeentebestuur Kasterlee 1980.
- Prof. Dr. K.C. Peeters, Eigen Aard.
NV De Vlijt Antwerpen 1980.
- Taxandria 1984 LVI 3-4.
- Turnhout, Hoogstraten, Kasterlee en hun omgeving.
Toeristisch wegwijs - Wim Van Gelder - Ouderits 1981.
- Kadasterplannen en Cijnsboeken.

+++++

Herkomst van enkele spreekwoorden, zegswijzen en dialectische woorden.

=====

Spreekwoorden en uitdrukkingen gaan van generatie op generatie over en al weten we nog zo goed wat we zeggen, toch zijn we ons dikwijls niet bewust van de letterlijke betekenis van onze woorden of gebruikte uitdrukkingen. Zegswijzen ontstaan vanuit de praktische werkelijkheid van het dagelijks leven, die in de loop van de tijd meestal een overdrachtelijke betekenis hebben gekregen.

1. Een blok aan het been hebben.

De uitdrukking is ontleend aan de gewoonte om paarden een eind paal of een zware blok aan een van hun voorpoten te binden, waardoor zij belet werden uit de wei te springen. Het blok kon ook een zware houten kluister zijn dat een gestrafte om been of arm kreeg. Overdrachtelijk betekent de uitdrukking *iets of iemand tot last hebben en daar verantwoordelijkheid voor dragen zonder zich ervan te kunnen bevrijden.*

Vanaf de zeventiende eeuw werd het algemeen gebruikt voor het gehuwd zijn. Nu is het meer in een algemene betekenis gebruikt.

2. Bomvol zitten.

"Het zit bomvol" betekent: *er kan niets of niemand meer bij.*

Oorspronkelijk werd het woord "bomvol" slechts gebruikt om aan te geven dat een vat tot aan het bomgat was gevuld. Dit bomgat was de ronde opening in de bovenzijde van het vat? Waarin de bom - een houten schijfvormige stop - werd gestoken. De uitvloeioopening van een vat werd dus afgesloten met een bom. Wanneer deze houten stop niet meer zo sterk was en druk van de in het vat opgeslagen vloeistof erg groot, kon "de bom barsten". Vroeger zei men ook "de bom is uitgebroken". Later werd dat niet meer begrepen en dacht men aan "bom" = "bombe", een ontplofbare kogel, die wel kon stukspringen, maar niet kon uitbreken. Tegenwoordig wordt wijn steeds minder in houten vaten opgeslagen, gestopt met een houten stop, zodat de uitdrukking in haar oorspronkelijke betekenis bijna niet meer gebruikt wordt.

3. Iemand van hot (hut, huut) naar haar sturen.

Deze uitdrukking wil zegen: iemand van rechts naar links, van de ene naar de andere kant laten lopen zoals in A.N., van het kastje naar de muur sturen.

De Woorden "hot" en "haar" zijn ontleend aan het voermansidoom. Riep de voerman "hot!" dan ging het paard naar rechts, riep de voerman "haar!" dan ging het dier naar links.

4. Haarzak (h rzak) doen.

Hiermee bedoelt men iemand bedriegen, meestal gebruikt bij kaartspel of kinderspellen. Het komt van "aaszak", zak waarin reizigers het voedsel bewaarden tijdens hun voettocht. Stiekem

van het voedsel eten tijdens de reis was verboden, vermits het eten eerlijk verdeeld werd. Deed men het toch, dan zat men in de "aaszak", hetgeen later vervormd werd tot haarzak, waaruit blijkt dat de oorspronkelijke betekenis volledig zoek was.

5. Iets doen van half-zes-donker.

Een klus klaren, maar met nog veel tekorten, iets vlug maar onvolledig opknappen. Het gaat terug naar de tijd toen we het zonder elektriciteit moesten stellen. In de winter viel de duisternis omstreeks vijf uur in en was het om half zes donker. Een werk waarmee men bezig was, wilde men nog geklaard hebben voor het donker was en men zette er de nodige haast achter wat het werk niet steeds ten goede kwam.

Nog enkele dialectische woorden

=====

Onze woorden hebben een lange geschiedenis achter zich en zij passen zich voortdurend aan de omstandigheden aan. Dit is de oorzaak van het dikwijls niet meer weten waar onze woorden vandaan komen. En wie vraagt zich nu nooit eens niet af wat de herkomst van een woord zou zijn?

- achterbaks:

"'t Is een achterbaks mannetje": nier eerlijk, geniepig. (ca 1470) gevormd uit de woorden *achter* en *bak* "rug"; dit laatste is verouderd en leeft alleen nog voort in versteende uitdrukkingen als bakboord, de linkerzijde van het schip, die de stuurman de rug toekeert, het stuur werd nl. rechts aangebracht. Het woord bak in de betekenis van rug is algemeen germaans. Achterbaks betekent dus letterlijk "achter de rug".

- avel

"'t Is avel een groot werk!": al avel is een verkorting van *al evenwel*, hetgeen op zijn beurt een samentrekking is van *al evenwel*.

- averechts:

"Je draagt je sokken averechts." "Dat geeft een averechts effect."

Het is een middelnederlands woord van ca. 1483. Het bijvoeglijk naamwoord *averecht* (1277) is samengesteld uit *ave* = af en *recht*, dus van het rechte af, verkeerd.

- bekan, bekanst:

"Het is bekanst (bekan) vakantie."

Het woord *bekan* komt uit "bijkans", dat ontstaan is uit het middelnederlands *bicant*, oorspronkelijk "bij de kant", ongeveer in de zin van "op het kantje af": bijna.

Rosette Dillen.

De ijsheiligen zijn op komst!

=====

De mooie meimaand heeft de kwalijke reputatie dat er nog enkele vriesnachten in voorkomen. De verantwoordelijken daarvoor zijn de ijsheiligen of koude santen. Wij vieren hun feesten van 11 tot 14 mei. Soms komen ze iets vroeger, soms iets later. Maar in elk geval heeft mei steeds enkele koude nachten. Die zijn dan zeer nadelig voor de bloesems, de jonge groenten en de veldvruchten. In Duitsland en Oostenrijk viert men nog een vijfde ijsheilige: Sofie, zo wordt de ijsvrouw geheten en gevierd op 15 mei. Wij houden het maar bij onze vier ijsheiligen: Mamertus, Bonifacius, Pancratius en Servatius.

De ijsheiligen krijgen vaak de naam: wijndieven.

Tussen 8 en 11 mei komen regelmatig koude dagen voor die veel schade toebrengen aan de gewassen. Vroeger waren de mensen veel sterker verbonden met de natuur. Vermits die dagen meestal rond dezelfde periode voorkwamen kregen de vier bovengenoemde heiligen de kwalijke reputatie van vries- of ijsheiligen.

Vandaar dat er spreuken ontstonden in verband met de vrieskou en deze heiligen.

- Voor nachtvorst goed en wel verdwijnt, Servaas moet verlopen zijn.
- Pankraas, Servaas en Bonifaas, zij geven ijs helaas.
- Voor Servaas geen zomer, na Servaas geen vorst.

Daarmee wil men duidelijk stellen dat vanaf 15 mei geen vorst meer te vrezen is. Een ander gezegde luidt: Voor nachtvorst is men niet beschermt, tot Sint-Bonifaas zich over ons ontfermt.

Ook de Romeinen kenden de ijsheiligen. Hun namen waren: Robigalia, Horalia en Vinalia. Op hun feesten vroegen de Romeinen aan de goden de oogsten te beschermen en te zegenen.

Ter ere van de ijsheiligen liet men kaarsen branden of legde men vuren aan om ze gunstig te stemmen.

De heiligen:

Mamertus vieren wij op 11 mei. Hij was bisschop in Vienne in Zuid-Frankrijk. In 468 stelde hij de kruisprocessie in.

Pancratius vieren wij op 12 mei. Volgens een oude legende was hij afkomstig uit Phrygië in Klein-Azië. Hij stierf op veertienjarige leeftijd de marteldood in Rome. Keizer Diocletianus regeerde toen. Pancratius is een zeer populaire heilige en wordt op talrijke plaatsen in Vlaanderen vereerd zoals: Kraainem, Sterrebeek en Ranst. Hij wordt aanroepen tegen wratten, exema, haarworm en ziekten bij varkens.

Servatius, feest op 13 mei. Hij werd bisschop van Tongeren. De oudste gegevens over zijn leven zijn zeer onbetrouwbaar. Enkel over zijn laatste levensjaren is men beter ingelicht. Hij was een felle besrijder van het Arianisme dat de godheid van Christus loochende. Hij was aanwezig op de concilies van Keulen (346), Sardica (347) en Rimini (359). Hij verliet Tongeren en bracht zijn bisschopszetel over naar Maastricht waar hij in 384 overleed. In de zesde eeuw werd in Maastricht de Sint-Servatiuskerk gebouwd. Hij kreeg ook de titel van apostel van Vlaanderen. Servaas wordt aanroepen tegen koorts en ziekten van het vee.

Bonifacius (14 mei). Wij mogen deze Bonifacius niet verwarren met zijn naamgenoot die in Duitsland de basis legde voor de kerstening en later door de Friezen vermoord werd.

Na een weinig voorbeeldig leven bekeerde hij zich. Hij werd te Tarsus gevangen genomen en gemarteld. Daarna werd hij onthoofd onder keizer Aurelius rond 275. Zijn lichaam werd naar Rome overgebracht.

SCHENKINGEN

=====

Van Willy Leys en Bob Van Loock hebben we "Krawaatjes", milacblad of soldatenblad gekregen, zodat we nu alles volledig hebben vanaf 31/12/57. Hiervoor onze hartelijke dank.

Wie heeft er nog oudere, dus vanaf 1951? Meld het ons! Al is het maar om te kopiëren.

Louis Garrouse schonk al een deel van het molenmateriaal dat molenbouwers gebruikten. De rest zou nog komen volgens Louis. De familie was vroeger een molenbouwersfamilie.

Onze gemeente dank hiervoor.

Schenkeningen zijn altijd welkom. Hetzij materiaal, boeken, geschriften over de 4 deelgemeentes. Bij de Heemkundige Kring blijft het behouden.

Meld het aan de bestuursleden.

Heemkundige uitstap

=====

De uitstap van de heemkundige kring heeft dit jaar plaats op zaterdag 31/8/96.

Onze gids, Walter Driesen, neemt ons mee naar het pottenbakkersmuseum te Raeren. Diverse voorwerpen die bij de opgravingen in Poederlee bovenkwamen, zijn uit deze streek afkomstig!

Verder bezoekt hij met ons het land van Herve met:

- de uitzonderlijk goedbewaarde middeleeuwse stad: Limbourg.
- Rondrit langs de dorpen van de borage: Herve, Dohlen, Aubel.
- Het museum van het landelijke leven: (cider-, kaas- en siroopproductie).
- Abdij van "Val Dieu". Natuurlijk met... bier en kaas!

Verdere informatie (prijzen, uurrooster) in ons volgende contactblad.

Opgravingen

=====

De opgravingen op de "Regendonck" te Poederlee zullen vanaf 4 mei terug starten. De moeilijkheden in verband met de nodige vergunningen zijn opgelost, zodat wij met een gerust hart de speurtocht naar het "Kasteel van Poederlee" kunnen verderzetten.

Vrijwilligers zijn steeds welkom. Zij kunnen zich opgeven bij een van de bestuursleden